

Марія Петрушкевич

**«Академічне релігієзнавство»
та дослідження релігії в Україні**

Maria Petrushkevych

***Academic Religious Studies*
and the Study of Religion in Ukraine**

Abstract. This essay focuses on the encyclopedically-broad textbook *Academic Religious Studies* (scientific editor – Professor Anatolii Kolodnyi) and examines the author’s own experience of learning the craft from its pages. Co-authored by a team of scholars of religion, philosophers, and historians, the author argues that *Academic Religious Studies* has been instrumental for young scholars in Ukraine learning how to study and understand the particularities of religious phenomena and religiosity, and how the various approaches to the study of religion function. The essay reflects on the deep way this textbook covers the following fundamental topics: principles of academic religious studies, disciplinary structure of religious studies, religion as a social phenomenon, religion as a socio-psychological phenomenon, political science of religion, functionality of religion, and more. The author reflects on how, despite its age, *Academic Religious Studies* has not become outdated and has been useful to her own work in studying contemporary religious phenomena, particularly religious communication in the context of information society.

Keywords: academic religious studies, scientific research, interdisciplinary approach, non-denominational approach.

Релігія як феномен людської культури не лише не втратила свого значення у масовому та інформаційному суспільстві, у період демократичних устроїв і тоталітарних режимів, а набула ще більшої актуальності. Релігія є важливим важелем суспільного впливу, однією зі структур, на основі якої вибудовується світогляд і мотивація щоденної поведінки, прийняття рішень. Особливо затребуваними релігійні аспекти життя людини стають у періоди екзистенційних викликів і криз. Значною мірою, у сучасних контекстах, віра та релігія – це не лише культова діяльність, а, передусім, приналежність до громади однодумців, що утворюється за допомогою конкретних форм і способів комунікації.

Науковці й дослідники релігії часто поєднують свій релігійний досвід, свої переконання та світогляд, вибудований на приналежності до конкретної церкви, у наукових дослідженнях і викладацькій практиці. І це, безперечно, один із цілком прийнятних підходів. Однак може бути й інший підхід, що базується на позаконфесійності та прагненні висвітлити позиції чи особливості багатьох аспектів, актуальних для наукового дослідження релігій.

Таке універсальне, енциклопедичне видання, як «Академічне релігієзнавство» (Академічне релігієзнавство, 2000), що побачило світ у 2000 р., стає в процесі досліджень різних аспектів релігійного життя важливим джерелом для вибудовування чіткого розуміння взаємопов'язаності феноменів у сфері релігії в сучасному світі з позицій толерантності й позаконфесійності.

Над виданням працював великий колектив релігієзнавців, філософів та істориків. Цей дібраний колектив фахівців під науковою редакцією доктора філософських наук, професора Анатолія Колодного здійснив вагому та ґрунтовну для українського релігієзнавства й дослідників релігійних феноменів роботу – комплексний аналіз релігієзнавства; філософське й історичне тлумачення релігії; її галузеве розуміння; осмислення релігійних феноменів, діяльності церков і релігійних організацій у сучасному світі.

В українському релігієзнавстві цей підручник став своєрідним дороговказом дослідницьких напрямків і різноманітних тем і для початківців, і для досвідчених релігієзнавців. У моєму професійному становленні книга «Академічне релігієзнавство» також відіграла роль своєрідного систематизатора. Я глибше ознайомилася зі змістом цього підручника у науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія», працюючи над кандидатською дисертацією, а згодом і над лекційними матеріалами для навчальних курсів. Як аспірантку та молоду викладачку найбіль-

ше мене вразив обсяг видання. Але докладно ознайомившись із ним, я зрозуміла, що окремої уваги заслуговує й великий авторський колектив науковців із різних галузей гуманітарного знання, який об'єднав навколо себе головний редактор.

Відзначу, що цей підручник істотно відрізняється від інших навчальних і наукових видань, які присвячені феномену релігії. Найперше вирізняється його структура, що відразу, починаючи зі змісту, демонструє фундаментальний підхід до релігії як філософського, історичного, суспільного та, найголовніше, сучасного феномена. Також видання репрезентує системний розгляд релігії в українському контексті й застосовує міждисциплінарний підхід. Отож упродовж своєї професійної діяльності я постійно звертаюся до «Академічного релігієзнавства», щоб актуалізувати свої знання чи відшукати підказки, у яких площинах можна досліджувати цікаві для мене релігійні феномени.

У виданні є частини, які стають особливо цінними для вивчення й розуміння особливостей релігійної комунікації, можливих аспектів її дослідження. Це ті наукові розвідки, які цікаві мені з професійно-наукових міркувань. Передусім, це розділ про принципи академічного релігієзнавства, у якому А. Колодний та Р. Трачук описують основні підходи до об'єктивного дослідження релігійних феноменів: наукову об'єктивність, історизм, дуальність і загальнолюдськість, акцентують увагу на гносеологічних особливостях релігієзнавчих досліджень і зміні парадигм методологічного мислення в сучасному релігієзнавстві. Увесь цей аналіз надважливий, особливо для тих дослідників сучасної релігійної комунікації, які не мають ґрунтового релігієзнавчого чи філософського підґрунтя, а принагідно займаються журналістикою чи соціальними комунікаціями.

Також знаковим у моїх власних дослідженнях став розділ про дисциплінарну структуру релігієзнавства (О. Сарапін, І. Богачевська, М. Бабій, Б. Лобовик, Л. Филипович), який дає чітке розуміння щодо різноаспектних досліджень феноменів релігійної комунікації, медіатизації та релігійних мас-медіа: філософія, феноменологія, соціологія, психологія, історія й історіософія, географія релігії, лінгвістичне релігієзнавство. Сюди можна додати ще етнологію релігії, культурологію й антропологію, а також метод моделювання. Такий підхід не дає дослідникові розпорозити свою увагу та, одночасно, допомагає чітко зрозуміти можливі варіації міждисциплінарного дослідження релігійної комунікації.

Важливими для дослідників є й розділи, присвячені релігії як суспільному та соціально-психологічному явищу (автори цих розділів В. Єленський, Л. Чупрій, Д. Кірюхін, О. Карагодіна). Досліджуючи релігійні мас-медіа в сучасному світі, я усвідомила: для того, щоб оцінити зміни, потенційні можливості й небезпеки нових комунікативних практик у різних релігіях, потрібно розуміти вагомість релігії для розбудови конкретного історичного суспільства (для нас найактуальнішим є інформаційне й масове суспільство), виділяти форми соціально-функціональних виявів релігії, розуміти значення конкретних релігійних інституцій у комунікативних процесах, а також, окрім зовнішніх виявів релігійної комунікації, важливість її аксіологічної складової. Мої власні дослідження різних видів комунікації – від діалогічної до масової, вертикальної чи горизонтальної – потребують і розуміння психологічних коренів релігії, релігійності та віри. Комунікативні феномени часто залежать від психологічних станів і власного або колективного досвіду, і це потрібно враховувати. В «Академічному релігієзнавстві» вдало поєднані всі ці аспекти, і насамперед подані основні вектори, за якими може прямувати дослідник.

У цьому контексті не менш важливим є те, що науковці врахували особливості взаємовпливу релігії й політики, ролі в цьому процесі релігійних мас-медіа, специфічних моделей взаємодії держави й церкви в Україні та світі. Ці та інші політологічні питання в «Академічному релігієзнавстві» висвітлили О. Саган та В. Климов.

Одночасно структурувати та створити власну стратегію дослідження релігійної комунікації мені свого часу, у середині 2000-х, допомогло розуміння функціональності релігії, особливо усвідомлення поліфункціональних можливостей і нових медіа, і класичних форм релігійної комунікації. Один із авторів цього розділу Михайло Бабій зазначає: «Релігійна комунікація має свою структуру. Вона включає різні процеси взаємодії – спілкування, соціалізацію, передачу релігійного досвіду, обмін, засвоєння інформації, зміцнення зв'язків – між окремими віруючими, між віруючими і релігійною громадою, релігійною інституцією, духовенством, між релігійними організаціями різного віросповідання» (Бабій, 2000, с. 560).

Уже згадані тут, а також інші частини «Академічного релігієзнавства» дають можливість зрозуміти підґрунтя, на якому формується наукове вивчення різних релігійних феноменів і тен-

денцій, які підходи й акценти можуть застосовувати дослідники, особливо якщо дотримуватися позаконфесійних засад.

Звичайно, за останні 25 років відбулося багато соціокультурних, суспільно важливих і технологічних змін у світі та Україні, що мають свої наслідки для релігії й релігійності. Ідеальним міг би стати проєкт «відкритого» «Академічного релігієзнавства» – редагованого тексту видання, що постійно доповнюється актуальними розділами, скажімо: про релігію й віртуальну культуру, про вплив нових медіа й соціальних мереж на функціонування релігії, про релігію й церкву у світі постправди і, зрештою, про релігію у контексті війни. Але, безперечно, це лише мої фантазії про «живе» наукове видання під проводом провідних українських релігієзнавців, яке було би суголосним із сучасним плюралістичним світом.

Проте для науковця чи освітянина, які не належать до конкретної релігійної громади, не мають зацікавлення в особистій культовій практиці, «Академічне релігієзнавство» може стати об'єктивним позаконфесійним провідником до ґрунтовних, свідомо засвоєних структурованих знань про різноманітність і варіативність феномена релігії.

References / Посилання

Kolodnyi, A. (Ed.), (2000), *Academic Religious Studies* [In Ukrainian], Svit znan, Kyiv.

Babiy, M. (2000), “Polyfunctionality of Religion: Expressions of the Functional Aspects of the Religious Complex” [In Ukrainian], Kolodnyi, A. (Ed.), *Academic Religious Studies* [In Ukrainian], Svit znan, Kyiv, pp. 554–562.

Колодний, А. (Ред.), (2000), *Академічне релігієзнавство*. Світ знань, Київ.

Бабій, М. (2000), «Поліфункціональність релігії: вияви функціональності релігійного комплексу», Колодний, А. (Ред.), *Академічне релігієзнавство*. Світ знань, Київ, сс. 554–562.